

*Xəlilov Fərdin Yaşar oğlu,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin
Ədliyyə Akademiyasının
Elmi-tədqiqat və doktorantura şöbəsinin baş elmi işçisi,
E-mail: ph_d@mail.ru
© Xəlilov F.Y., 2021*

UOT: 343 .1

ƏDALƏT MÜHAKİMƏSİNİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNƏ DAİR BEYNƏLXALQ STANDARTLAR HAQQINDA

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi – Azərbaycan Respublikasında ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı rəhbər tutulmalı olan əsas beynəlxalq standartların sistemli icmalının və onların hər birinin mahiyyətinin qısa izahının verilməsidir.

Tədqiqatın metodologiyası – tədqiqat zamanı müvafiq beynəlxalq sənədlərin zəruri müddələrinin seçilməsi üçün əvvəlcə hüquqi analiz, daha sonra isə seçilmiş müddələrin sistemli şəkildə təqdim edilməsi üçün sintez metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – ondadır ki, məqalənin mətnindən ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı hakimlər, eləcə də bənzər hüquqi araşdırmalar aparən tədqiqatçılar, o cümlədən hüququn tədrisi prosesində istinad mənbəyi kimi istifadə edə bilirlər.

Tədqiqatın nəticələri – əldə edilmiş əsas nəticə qismində müvafiq beynəlxalq standartların icmal xarakterli kommentariyası çıxış edir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – ondan ibarətdir ki, o, kompels xarakter kəsb edir və özündə mövzuya dair həm normativ sənədlərin, həm İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnun, həm Avropa Hakimlərinin Məşvərət Şurasının rəylərinin, həm də doktrinal mənbələrin sistemli analizinin nəticələrini əks etdirir.

Açar sözlər: ədalət mühakiməsi, hakim, müstəqillik, qərəzsizlik, etika, standartlar, harmonizasiya, beynəlxalq hüquq, məhkəmə hakimiyyəti.

G İ R İ Ş

Azərbaycan Respublikasında məhkəmə hakimiyyətini ədalət mühakiməsi yolu ilə yalnız məhkəmələr həyata keçirirlər. Məhkəmələrin üzərinə qanunla nəzərdə tutulmamış vəzifələrin qoyulması yolverilməzdir. Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin məhkəmələrin müstəsna səlahiyyətinə aid edilməsi hakimiyyətlərin bölgüsü ideyasından qaynaqlanır. Hakimiyyətlərin bölgüsü dövlət hakimiyyətinin bir-birindən müstəqil üç dövlət hakimiyyəti qoluna: qanunverici hakimiyyətə, icraedici hakimiyyətə və məhkəmə hakimiyyətinə bölünməsinə nəzərdə tutan siyasi-hüquqi təlimin əsas ideyasıdır.

Hakimiyyət bölgüsü prinsipinin konstitusion təsbiti, dövlət hakimiyyəti orqanlarının bu prinsip əsasında formalaşdırılması və fəaliyyət göstərməsi, real “çəkirdəmə və tarazlaşdırma” mexanizminin mövcudluğu müəyyən mənada hakimiyyətin mənimsənilməsinin və bir əldə cəmləşməsinin qarşısını alır, vətəndaşların hüquq və mənafələrinin dövlət hakimiyyətinin özbaşnalığından qorunmasına müsbət təsir göstərən bir vasitə kimi çıxış edir [1, s. 30-31].

Deməli, ədalət mühakiməsinin məhkəmə hakimiyyətinin müstəsna səlahiyyətində olması hakimiyyətlərin bölgüsü ideyasından irəli gəlir. Ədalət mühakiməsinin özü isə məhkəmələrin Konstitusiyaya və qüvvədə olan qanunvericilik (həm beynəlxalq, həm də milli) əsasında bilavasitə dövlətin adından həyata keçirdikləri ali hüquqi fəaliyyətdir. O, hərəkətdə, reallaşma prosesində olan hüququn özüdür.

Azərbaycan Respublikasında ədalət mühakiməsi təkcə cari milli qanunvericilik əsasında deyil, həmçinin qabaqçıl beynəlxalq standartlar əsasında həyata keçirilir. Aşağıda həmin standartların qısa icmalının verilməsinə cəhd edilmişdir.

1. Ədalət mühakiməsinin “ədalətli məhkəmə araşdırması” hüququndan irəli gələn standartları

Hüquq fəlsəfəsində ədalətə, hər şeydən öncə, cəmiyyətdə mövcud olan sosial xarakterli ölçü vahidi kimi baxılır. Bir ölçü vahidi kimi nəzərdən keçirildikdə ədalət həm cəmiyyət, həm də keyfiyyət müəyyən edən kateqoriya kimi çıxış edə bilər. Bu, onunla əlaqədardır ki, ictimai münasibətlərdən ədalətlilik gözləntisi, həm bu münasibətlərin tərəflərinin bərabərliyi kimi (burada ədalət cəmiyyət xassəsi müəyyən edir), həm də, əksinə, bir tərəfin digəri üzərində qeyri-bərabərliyi, üstünlüyü kimi (burada ədalət keyfiyyət xassəsi müəyyən edir) başa düşülə bilər. Hüquqa münasibətdə ədalətin cəmiyyət xassəsi müəyyən edən kateqoriya kimi anlaşılması nəticəsində talion prinsipi (vurulan zərərə bərabər ziyanın vurulması ədalətlidir – “gözə göz, dişə diş” prinsipi) uzun zaman əsas ədalət göstəricisi hesab edilmişdir. Ədalətin keyfiyyət xassəsi müəyyən edən kateqoriya kimi izahı isə cəmiyyətin sonrakı inkişaf mərhələlərində formalaşmışdır. Bu yanaşmada bu və ya digər münasibətin, hadisənin, halın ədalətli və ya ədalətsiz hesab edilməsi üçün “ədalət meyarlarına” müraciət edilməsi zəruridir [2, s. 32-33; 4, s. 340-341; 7, s. 10]. “Mühakimə icraatının ədalətli olub-olmamasını necə müəyyən etmək olar?” sualı uzun illər insanları düşündürmüşdür. Bu səbəbdən, II Dünya Müharibəsinin acı nəticələrinin təkrarlanmaması məqsədi ilə 1950-ci ilin noyabrın 4-də “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiya (bundan sonra – Avropa Konvensiyası və ya Konvensiya) qəbul edilərkən, Konvensiyanın müəllifləri müstəqil bir maddədə (6-cı maddə) ədalətli mühakimə icraatının əsas əlamətlərini və minimal standartlarını müəyyən etdilər. Bu sənədin adı çəkilən maddəsi hazırda da mühakimə icraatının ədalətli olub-olmamasının müəyyən edilməsi üçün əsas meyar kimi çıxış edir. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin (bundan sonra – Avropa Məhkəməsi) hüquqi mövqeyinə görə, bu meyarlar təkcə məhkəmə mərhələsinə deyil, ondan həm əvvəl, həm də sonra gələn mərhələlərə də aiddir [6, s. 145].

Konvensiyanın 6-cı maddəsi ədalət mühakiməsinin “qanun əsasında yaradılmış məhkəmə” tərəfindən həyata keçirilməli olmasını tələb edir. Bu tələb hüququn aliliyi prinsipini əks etdirir. Həqiqətən də, qanunvericilik əsasında təsis edilmiş orqan demokratik cəmiyyətdə ayrı-ayrı şikayətlərin baxılması üçün tələb olunan legitimlikdən məhrumdur. “Qanun əsasında yaradılmış” ifadəsi yalnız məhkəmənin mövcudluğu üçün hüquqi əsası deyil, həm də məhkəmə tərəfindən onun fəaliyyətini tənzimləyən konkret qaydalara riayət edilməsini (məsələn, *Qorqiladze Gürcüstana qarşı iş*) və hər bir halda məhkəmənin tərkibini məsələn, *Fətullayev Azərbaycana qarşı iş*) əhatə edir. Baxılan kontekstdə “qanun əsasında yaradılmış” ifadəsinin məqsədi demokratik cəmiyyətdə məhkəmə təsisatının icra hakimiyyətinin mülahizəsindən asılı olmamasının, Parlamentdə qəbul olunan qanunla tənzimlənməsinin təmin edilməsidir (*Koem və başqaları Belçikaya qarşı iş*). İşə, həmçinin “müstəqil və qərəzsiz məhkəmə” tərəfindən baxılmalıdır. Müstəqillik və obyektiv qərəzsizlik anlayışları arasında sıx bağlılıq mövcuddur. Buna görə də, Avropa Məhkəməsi bu iki tələbə birlikdə nəzər salır (*Findli Birləşmiş Krallığa qarşı iş*). Konvensiyanın 6-cı maddəsi məhkəmənin hakimiyyətin digər

qollarından (yəni icra hakimiyyəti və qanunverici hakimiyyətdən), həmçinin tərəflərdən müstəqil olmasını tələb edir. Avropa Məhkəməsi öz təcrübəsində hər hansı orqanın “müstəqil” (məhkəmə) hesab oluna bilib-bilməyəcəyinin müəyyən olunması üçün aşağıdakı meyarlara nəzər salır (*Filippini San Marinoya qarşı* iş, *Henrik Urban və Rişard Urban Polşaya qarşı* iş, *Kempbell və Fell Birləşmiş Krallığa qarşı* iş, *Moiseyev Rusiyaya qarşı* iş, *Şahiner Türkiyəyə qarşı* iş və s.): 1) məhkəmənin üzvlərinin təyin olunma qaydası və onların vəzifədə qalma müddəti; 2) kənar təzyiqlərə qarşı təminatların mövcudluğu; 3) məhkəmənin zahirən də müstəqillik görüntüsünə malik olması.

Avropa Məhkəməsi qərəzsizliyin qiymətləndirilməsi meyarları ilə əlaqədar aşağıdakıları bir-birindən fərqləndirir: 1) subyektiv yanaşma, yəni konkret işdəki hakimin şəxsi inam və ya marağının olduğunun yəqin edilməyə çalışılması; 2) obyektiv yanaşma, yəni şəxsə bu baxımdan hər hansı legitim şübhəni istisna etmək üçün yetərli təminatın verilib-verilmədiyinin müəyyənəndirilməsi (*Kiprianu Kiprə qarşı* iş).

Konvensiyanın 6-cı maddəsinə görə ədalət mühakiməsinin ədalətli hesab edilməsi üçün tərəflərin bərabərliyi və çəkişmə prinsiplərinə də əməl edilməlidir. Tərəflərin bərabərliyi hər bir tərəfə iş üzrə izahatlarını əks tərəflə müqayisədə əlverişsiz vəziyyətdə qalmayacaq şəkildə təqdim etmək üçün əqlabatan imkanın təmin edilməsini tələb edir (*Fuşe Fransaya qarşı* iş). Tərəflərin bərabərliyi tərəflər arasında ədalətli balansın qorunmasını tələb edir və cinayət işi və mülki işlərə eyni şəkildə tətbiq edilir. Çəkişməli məhkəmə prosesi hüququ isə prinsip etibarilə tərəflərin məhkəmənin qərarına təsir etmək məqsədilə təqdim olunmuş bütün sübutlardan və iradlardan xəbərdar olmaq və onları şərh etmək imkanına malik olmasını nəzərdə tutur.

Ədalət mühakiməsinin ədalətli hesab edilməsi üçün məhkəmə qərarlarının əsaslandırılması da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Əsalandırılmış qərar tələbi hakimləri qərarlarını obyektiv arqumentlərlə əsaslandırmağa, həmçinin müdafiə tərəfinin hüquqlarını qorumağa vadar edir. Lakin qərarlarda səbəblərin göstərilməsi öhdəliyinin həcmi qərarın xarakterindən asılı olaraq dəyişir və məhkəmə işinin halları nəzərə alınmaqla müəyyənəndirilməlidir (*Ruiz Toriya İspaniyaya qarşı* iş).

Ədalət mühakiməsində məhkəmənin açıqlığı prinsipinə də əməl edilməlidir. Məhkəmə icraatının açıq xarakteri tərəfləri ədalət mühakiməsinin gizli, ictimaiyyətin nəzarəti olmadan həyata keçirilməsindən qoruyur; bu da məhkəməyə etimadı qoruyub saxlayan üsullardan biridir (*Krestovski Rusiyaya qarşı* iş). Məhkəmə icraatının açıq xarakteri ilə bağlı prinsipin iki aspekti mövcuddur: 1) açıq məhkəmə baxışının keçirilməsi; 2) məhkəmə qərarının ictimaiyyətə açıq şəkildə elan edilməsi.

“Açıq məhkəmə araşdırması” hüququ mütləq surətdə “şifahi məhkəmə iclası” hüququnu da nəzərdə tutur (*Döri İsveçə qarşı* iş). Açıq və şifahi məhkəmə iclası prinsipi, cinayət törətməkdə ittiham olunan şəxsin məhkəmə iclasında iştirak edə bilməli olduğu, cinayət icraatı kontekstində xüsusilə mühümdür (*Seydoviç İtaliyaya qarşı* iş). Bununla belə, açıq məhkəmə araşdırması tələbindən istisnalar da var. Bu, 6-cı maddənin mətnindən də görünür. Məhkəmə qərarlarının açıq elan edilməsi məsələsinə gəlincə, Avropa Məhkəməsi “açıq elan edilir” sözlərini hərfi təfsir etmək məcburiyyətində olduğunu hesab etmir (*Satter İsveçrəyə qarşı*, iş). Avropa Məhkəməsinin hüquqi mövqeyinə əsasən, qərarın ictimaiyyətə açıqlanması üçün başqa vasitələr də 6-cı maddənin tələblərinə uyğun ola bilər.

Ədalət mühakiməsinin daha bir vacib tələbi onun əqlabatan müddətlərdə həyata keçirilməli olmasıdır. Xüsusilə cinayət işlərində 6-cı maddənin hər kəsin işinin əqlabatan müddətdə araşdırılması hüququna malik olduğunu nəzərdə tutan müddəsinin məqsədi təqsirləndirilən şəxsin həddən artıq uzun müddət şübhəli qismində qalmamasının və ittihamın müəyyən olun-

masının təmin edilməsidir (*Kart Türkiyəyə qarşı iş*).

2. Məhkəmə orqanlarının müstəqilliyinə dair BMT-nin əsas prinsipləri

Məhkəmə orqanlarının müstəqilliyinə dair BMT-nin Əsas prinsipləri BMT-nin “Cinayətkarlığın qarşısının alınması və qanunu pozanlarla rəftar üzrə” VII Konqresi tərəfindən 1985-ci ilin sentyabr ayında İtaliyanın Milan şəhərində qəbul edilmiş və BMT-nin Baş Assambleyasının 40/32 sayılı, 29 noyabr 1985-ci il tarixli Qətnaməsi ilə bəyənilmişdir. Bundan əlavə, 40/46 sayılı, 13 dekabr 1985-ci il tarixli Qətnaməsində Baş Assambleya göstərilən Prinsipləri dəstəkləyərək, hökumətləri onları nəzərə almağa və öz milli qanunvericilik və təcrübələri çərçivəsində bu prinsiplərə hörmətlə yanaşmağa çağırmışdır. Üzv-dövlətlərə məhkəmə orqanlarının müstəqilliyinin təmin edilməsi və möhkəmləndirilməsi məsələlərinin həll edilməsində kömək etmək məqsədilə hazırlanmış həmin prinsiplər aşağıdakılardır: 1) Məhkəmə orqanlarının müstəqilliyi; 2) Birləşmək və söz azadlığı; 3) İxtisaslaşdırılma, seçim və hazırlıq; 4) Peşə sirri və immunitet; 5) Tənbehtmə, vəzifədən kənarlaşdırma və azad etmə.

3. BMT-nin “Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə aid minimal standart qaydaları”

Azərbaycan Respublikası BMT-nin Baş Məclisi tərəfindən 1985-ci il noyabrın 29-da qəbul olunmuş “Birləşmiş Millətlər Təşkilatının yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə aid minimal standart qaydalarına” (Pekin qaydaları) 28 iyul 1993-cü il tarixində qoşulmuşdur.

Struktur baxımından 6 (altı) hissə, 30 (otuz) maddədən ibarət olan bu beynəlxalq sənəd yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər barəsində mühakimə icraatının ümumi prinsiplərini, ibtidai istintaq və məhkəmə araşdırmasının, məhkəmə qərarlarının çıxarılmasının və təsir tədbirlərinin seçilməsinin xüsusiyyətlərini əks etdirməklə yanaşı, qanun pozucuları ilə islah idarələrindən kənar və islah idarələrində davranış qaydaları və dövlət üçün tədqiqatlar, planlaşdırmalar, siyasətin işlənilib hazırlanması və qiymətləndirilməsi istiqamətində göstərişlər də nəzərdə tutmuşdur [3, s. 18].

Pekin qaydalarının 5-ci maddəsində yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər barəsində ədalət mühakiməsinin məqsədləri göstərilmişdir. Həmin maddəyə görə, yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsi sistemi ilk növbədə yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin əmin-amanlığının təmin edilməsinə, yetkinlik yaşına çatmayan qanun pozucularına hər hansı təsir tədbirlərinin həmişə qanun pozucusunun şəxsiyyətinə həm də qanun pozuntusunun şəraitinə uyğun olmasına yönəldilmişdir. 7-ci maddədə cinayət mühakimə icraatında yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin hüquqları əks edilmişdir ki, həmin maddəyə görə təqsirsizlik prezumpsiyası, irəli sürülən ittiham barəsində xəbərdarlıq edilmək hüququ, ifadə verməkdən imtina etmək hüququ, vəkil tutmaq hüququ, valideynlərin və ya qəyyumların iştirak etmək hüququ, şahidlərlə üzləşdirilmək və onlarla çarpaz dindirilmək hüququ, yuxarı instansiyalara apelyasiya şikayəti vermək hüququ kimi əsas prosessual qarantiyalar məhkəmə tədqiqatının bütün mərhələlərində təmin edilməlidir. Bundan başqa məxfiliyin təmin edilməsini müəyyən edən 8-ci maddəni, vəkil, valideynlər və qəyyumların iştirakını tənzimləyən 15-ci maddəni, belə kateqoriya işlərlə məşğul olan adamların lazımi hazırlıq səviyyəsinə malik olmalı olduğunu müəyyən edən 22-ci maddəni bir çox ölkənin milli qanunvericiliyinə təsir etmiş mütərəqqi normalar sırasından misal göstərmək olar.

4. Hakimlərin davranışı üzrə Banqalor Prinsipləri

Bütün hüquq sistemlərində insanların məhkəmə hakimiyyətinin qərəzsizliyinə, müstəqilliyinə olan inamının əsasında hakimin fərdi və peşə etikasının durduğu danılmazdır. Bu

baxımdan BMT-nin himayəsi altında yaradılmış 80-dən çox dövlətin yüksək məhkəmə hakimlərindən ibarət işçi qrupun 2001-ci ildə Hindistanın Banqalor Şəhərində keçirilmiş geniş toplantısında qəbul edilmiş “Hakimlərin davranışı üzrə Banqalor Prinsipləri” mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Banqalor prinsipləri hakimlərin etik davranış standartlarının müəyyən edilməsi məqsədini daşıyır. Onlar rəhbər müddəalar kimi istifadə edilməsi üçün hakimlərə və hakimlərin davranışının tənzimlənməsinin əsas prinsipləri qismində istifadə olunması üçün məhkəmə orqanlarına ünvanlanmışdır. Bundan başqa, həmin prinsiplər ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi prosesinin icra və qanunvericilik hakimiyyətləri, vəkillər və ümumilikdə cəmiyyət tərəfindən daha yaxşı başa düşülməsinə və dəstəklənməsinə kömək etməyə yönəlmişdir.

Banqalor prinsipləri özündə aşağıdakı 6 əsas prinsipi ehtiva edir: 1) Müstəqillik prinsipi; 2) Obyektivlik və qərəzsizlik prinsipi; 3) Vəhdanlıq və ələalınmazlıq prinsipi; 4) Etik normalara riayət olunması prinsipi; 5) Bərabərlik prinsipi; 6) Səriştəlilik və çalışqanlıq prinsipi.

5. Ədalət mühakiməsinin Avropa Hakimlərinin Məşvərətçi Şurasının rəylərində əks olunan standartları

Avropa Hakimlərinin Məşvərətçi Şurası (AHMŞ) hakimlərin müstəqilliyi, qərəzsizliyi və səriştəsi ilə əlaqəli məsələlərdə Avropa Şurasının məsləhətçi orqanıdır. O, beynəlxalq təşkilat daxilində yalnız hakimlərdən ibarət olan yeganə qurumdur və bu baxımdan Avropada və dünyada bir bənzəri yoxdur. AHMŞ-nin əsas vəzifəsi, üzv dövlətlərdə hakimlərin rolunu gücləndirmək üçün Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi tərəfindən 7 Fevral 2001-ci il tarixində qəbul edilmiş “Avropadakı Hakimlər üçün Qlobal Fəaliyyət Planı”nın həyata keçirilməsinə töhfə verməkdir. O, Hakimlərin müstəqilliyi, qərəzsizliyi və səriştəsi ilə bağlı ümumi məsələlər üzrə məsləhət funksiyasına malikdir.

Avropa Şurası hakimlərin statusu və ədalət sisteminin keyfiyyətinə böyük önəm verir, çünki qanunun aliliyi və Avropa Şurası üçün əsas dəyərlər olan insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının təşviqi və qorunması güclü və müstəqil bir məhkəmə sisteminin mövcudluğundan çox asılıdır. AHMŞ üzv dövlətlərdən hakimlərin statusu və ya vəziyyəti ilə bağlı konkret problemlərin araşdırılması üçün aktual məsələlərə toxunur və zərurət yarandıqda qanunvericiliyi, institusional bazanı və ya məhkəmə təcrübəsini inkişaf etdirərək mövcud vəziyyətin yaxşılaşdırılması yollarını müzakirə etmək üçün əlaqədar ölkələri ziyarət edir. Ümumiyyətlə, Avropa Şurası üçün həm üzv dövlətlərdə məhkəmə hakimiyyətinin gücləndirilməsi, həm də qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyətləri arasında qarşılıqlı hörmətin təmin edilməsi və Avropa vətəndaşlarına ədalət sisteminə inamın artırılması məqsədi prioritet məqsədlərdəndir. Məhz bununla əlaqədar olaraq, Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi 2000-ci ildə AHMŞ-ni təsis etmişdir.

Məşvərətçi (məsləhət verən) bir qurum olduğu üçün AHMŞ Avropa Şurasının üzv dövlətlərində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı rəhbər tutulmalı olan standartlar barədə mülahizələrini öz rəylərində əks etdirir və bu rəyləri Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinə təqdim edir [5, s. 58].

Bu günə kimi AHMŞ aşağıdakı məsələlərə dair ümumilikdə 23 rəy hazırlayaraq qəbul etmişdir:

- 1) 23 noyabr 2001-ci il tarixli, Rəy No. 1 (2001) – “Məhkəmələrin müstəqilliyinə və hakimlərin dəyişilməzliyinə dair standartlar haqqında”;
- 2) 23 noyabr 2001-ci il tarixli, Rəy No. 2 (2001) – “Məhkəmələrin səmərəliliyinin təmin

AUDİT 2021, 2 (32), səh.124-132.
AUDIT 2021, 2 (32), pp. 124-132.

edilməsi və İnsan hüquqlarına dair Avropa Konvensiyasının 6-cı maddəsinin yerinə yetirilməsi üçün məhkəmələrin maliyyələşdirilməsi və idarə edilməsi haqqında”;

3) 19 noyabr 2002-ci il tarixli, Rəy No. 3 (2002) – “Hakimlərin peşəkar davranışını, xüsusilə də hakimlərin etik normalarını, hakim vəzifəsi ilə bir araya sığmayan davranışını və qərəzsizliyini tənzim edən prinsiplər və qaydalar haqqında”;

4) 27 noyabr 2003-cü il tarixli, Rəy No. 4 (2003) – “Hakimlərin milli və Avropa səviyyələrində müvafiq ilkin və vəzifədən ayrılmadan təlimi haqqında”;

5) 27 noyabr 2003-cü il tarixli, Rəy No. 5 (2003) – “Hakimlərin İnsan Hüquqlarına dair Avropa Məhkəməsinə təyin edilməsi qanunvericiliyi və təcrübəsi haqqında”;

6) 24 noyabr 2004-cü il tarixli, Rəy No. 6 (2004) – “Ağlabatan müddətlərdə ədalətli məhkəmə araşdırması və mübahisələrin alternativ həlli yolları nəzərə alınmaqla hakimlərin məhkəmə proseslərindəki rolu haqqında”;

7) 25 noyabr 2005-ci il tarixli, Rəy No. 7 (2005) – “Ədalət mühakiməsi və cəmiyyət haqqında”;

8) 10 noyabr 2006-cı il tarixli, Rəy No. 8 (2006) – “Terrorizm kontekstində hüquq qaydasının və insan hüquqlarının müdafiəsində hakimlərin rolu haqqında”;

9) 10 noyabr 2006-cı il tarixli, Rəy No. 9 (2006) – “Beynəlxalq hüququn və Avropa hüququnun səmərəli tətbiqinin təmin edilməsində milli hakimlərin rolu haqqında”;

10) 23 noyabr 2007-ci il tarixli, Rəy No. 10 (2007) – “Cəmiyyətin xidmətində durmaq üçün Məhkəmə Şurası haqqında”;

11) 18 dekabr 2008-ci il tarixli, Rəy No. 11 (2008) – “Məhkəmə qərarlarının keyfiyyəti haqqında”;

12) 08 dekabr 2009-cu il tarixli, Rəy No. 12 (2009) – “Demokratik cəmiyyətdə hakimlər və prokurorlar arasında münasibətlər haqqında”;

13) 19 noyabr 2010-cu il tarixli, Rəy No. 13 (2010) – “Məhkəmə qərarlarının icrasında hakimlərin rolu haqqında”;

14) 9 noyabr 2011-ci il tarixli, Rəy No. 14 (2011) – “Ədalət mühakiməsi və informasiya texnologiyaları (İT) haqqında”;

15) 13 noyabr 2012-ci il tarixli, Rəy No. 15 (2012) – “Hakimlərin ixtisaslaşması haqqında”;

16) 15 noyabr 2013-cü il tarixli, Rəy No. 16 (2013) – “Hakimlər və vəkillər arasındakı münasibətlər haqqında”;

17) 24 oktyabr 2014-cü il tarixli, Rəy No. 17 (2014) – “Hakimlərin işinin qiymətləndirilməsi, ədalət mühakiməsinin keyfiyyəti və hakimlərin müstəqilliyinə hörmət haqqında”;

18) 16 oktyabr 2015-ci il tarixli, Rəy No. 18 (2015) – “Müasir demokratiya şəraitində məhkəmə hakimiyyətinin vəziyyəti və onun hakimiyyətin digər qolları ilə qarşılıqlı əlaqəsi”;

19) 10 noyabr 2016-cı il tarixli, Rəy No. 19 (2016) – “Məhkəmə sədrlərinin rolu haqqında”;

20) 10 noyabr 2017-ci il tarixli, Rəy No. 20 (2017) – “Qanunun vahid formada tətbiq edilməsində məhkəmələrin rolu haqqında”;

21) 09 noyabr 2018-ci il tarixli, Rəy No. 21 (2018) – “Hakimlər arasında korrupsiyanın qarşısının alınması haqqında”;

22) 07 noyabr 2019-cu il tarixli, Rəy No. 22 (2019) – “Hakim köməkçilərinin rolu haqqında”;

23) 06 noyabr 2020-ci il tarixli, Rəy No. 23 (2020) – “Məhkəmələrin müstəqilliyinin dəstəklənməsində hakimlərin assosiasiyalarının rolu haqqında”.

Y E K U N

Beləliklə, ədalət mühakiməsi dövlət quruculuğunun, onun siyasi və iqtisadi sistemlərinin hər cür qəsdlərdən mühafizəsi, dövlətin, cəmiyyətin, şəxsiyyətin və hüquqi şəxslərin hüquq və qanuni mənafelərinin müdafiəsi, qanunçuluğun və hüquq qaydalarının möhkəmləndirilməsi, vətəndaşların qanunlara hörmət ruhunda tərbiyəsi, hüquq pozuntularının profilaktikası və qət edilməsi məqsədi ilə məhkəmələr tərəfindən cinayət, mülki və inzibati işlərə qanunla müəyyən edilmiş prosedurlar daxilində baxılması, onların həll edilməsi və hüquq pozucularına qarşı qanun əsasında dövlət məcburetmə tədbirlərinin tətbiq edilməsi, eyni zamanda təqsirsiz şəxslərə bəraət qazandırılması məqsədilə həyata keçirilən dövlət fəaliyyətidir.

Azərbaycan Respublikasında ədalət mühakiməsi milli qanunvericiliyə riayət edilməklə yanaşı, beynəlxalq standartlara da əməl edilməklə həyata keçirilir. Bundan başqa, Azərbaycan qanunvericisi milli normativ-hüquqi aktların beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması (harmonizasiyası) üçün mütəmadi olaraq iş aparır.

Ədalət mühakiməsinin beynəlxalq standartlarının öyrənilməsi onu göstərir ki, onlar ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin olduqca müxtəlif aspektlərini əhatə edir. Bununla belə, əminliklə demək olar ki, bu gün bütün dünyada ədalət mühakiməsi üçün hamı tərəfindən birmənalı olaraq *sine qua non* (olmazsa, olmaz) standart kimi məhz hakimlərin (məhkəmə hakimiyyətinin) müstəqil olması qəbul edilmişdir. Odur ki, hazırda müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar, beynəlxalq xarakterli təsisatlar (qurumlar), o cümlədən beynəlxalq məhkəmə orqanları hakimlərin müstəqilliyinin təminatı istiqamətində işlər aparır, hüquqi sənədlər hazırlayır, mövcud hüquqi sənədlərin hüquqi təfsirini həyata keçirir, tövsiyələrlə müraciət edir və s.

Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi standartlarının müxtəlifliyi içində vacib yerlərdən birini də insan haqlarının təminatı standartları tutur. Hesab edirik ki, hazırda Azərbaycan Respublikasında ədalət mühakiməsi zamanı insan haqlarının təminatı standartlarının qiymətləndirilməsi üçün əsas meyar qismində “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın ədalətli mühakimə icraatının əsas əlamətlərini və minimal standartlarını müəyyən 6-cı maddəsi rəhbər tutulmalıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Nəsirov E.H. Dövlət hakimiyyətinin təşkilinin prinsipi kimi hakimiyyət bölgüsü prinsipinin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbiti // Qanun, 2016, № 1 (255), s. 29-39.
2. Безручко Е.В. Учет справедливости как правовой и социально-философской категории при назначении наказания за причинение вреда здоровью человека // Философия права, 2015, № 2, с. 31-35.
3. Зайко Т.М. Международные стандарты и нормы ООН в области правосудия в отношении несовершеннолетних // Правовые исследования: Международные и национальные стандарты деятельности правоохранительных органов и уголовно-исполнительной системы. Материалы международной научно-практической конференции Екатеринбург, 22 - 23 июня 1999 г., с. 18-29.
4. Кельзен Г. Что есть справедливость? // Ганс Кельзен: чистое учение о праве, справедливость и естественное право, 2015, с. 339-374.
5. Лаптев П.А. Европейские стандарты правосудия в российской судебной системе // Российское правосудие, 2008, № 5 (25), с. 57-60.
6. Пресняков М.В. Стандарты справедливого правосудия: проблемы формы и содержания // Журнал российского права, 2016, № 2, с. 144-150.
7. Сырых В.М. По справедливости о юридической справедливости // Правовая политика и правовая жизнь, 2015, № 1, с. 8-21.

*Халилов Фардин Яшар оглы,
доктор философии по праву,
главный научный сотрудник отдела
Научного исследования и докторантуры Академии Юстиции
Министерства Юстиции Азербайджанской Республики,
E-mail:ph_d@mail.ru
© Халилов Ф.Я., 2021*

О МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТАХ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРАВОСУДИЯ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования – состоит в подготовке системного обзора руководящих международных стандартов осуществления правосудия и кратком разъяснении сущности каждого из них.

Методология исследования – при исследовании были применены методы юридического анализа и синтеза, так сначала соответствующие международные документы были проанализированы и выбраны основные положения для исследования, далее выбранные положения были синтезированы для системного представления читателю.

Практическая значимость исследования – заключается в том, что на его текст могут ссылаться как судьи, непосредственно осуществляющие правосудие, так и иные ученые в своих дальнейших исследованиях, а также обучающиеся в процессе обучения права.

Результаты исследования – основным результатом исследования является обзорный комментарий к международным стардартам правосудия.

Оригинальность и научная новизна исследования – заключается в его комплексном характере, так как в нем отражены результаты анализа соответствующего нормативного материала, прецедентного права Европейского Суда по Правам Человека, заключений Консультативного Совета Европейских Судей и доктринальных источников.

Ключевые слова – правосудие, судья, независимость, беспристрастность, этика, стандарты, гармонизация, международное право, судебная власть.

*Fardin Yashar Khalilov,
Ph.D. (Law),
Chief Researcher of the Department
of Scientific Research and Doctoral Studies
of the Academy of Justice
of the Ministry of Justice of the Republic of Azerbaijan,
E-mail:ph_d@mail.ru
© F.Y. Khalilov, 2021*

ABOUT INTERNATIONAL STANDARDS FOR THE ADMINISTRATION OF JUSTICE

ABSTRACT

The purpose of the research – is to prepare a systematic review of the guiding international standards for the administration of justice and to briefly explain the nature of each.

The methodology of the research – legal analysis and synthesis methods were applied to the study, so first the relevant international documents were analyzed and the main provisions for the study were selected, then the selected provisions were synthesized for systematic presentation to the reader.

The practical importance of the research – is that its text can be referred to both by judges who directly administer justice, as well as other scientists in their further studies, as well as students in the process of teaching law.

The results of the research – the main result of the study is an overview commentary on international standards of justice.

The originality and scientific novelty of the research – lies in its comprehensive nature, since it reflects the results of an analysis of the relevant normative material, the case law of the European Court of Human Rights, the conclusions of the Consultative Council of European Judges and doctrinal sources.

Keywords: justice, judge, independence, impartiality, ethics, standards, harmonization, international law, judicial power.

*Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
02.04.2021
Təkrar işləməyə göndərilmişdir:
07.04.2021
Çara qəbul olunmuşdur: 15.04.2021*

*Дата поступления статьи в редак-
цию: 02.04.2021
Отправлено на повторную обра-
ботку: 07.04.2021
Принято к печати: 15.04.2021*

*The date of the admission of the article to
the editorial office: 02.04.2021
Send for reprocessing: 07.04.2021
Accepted for publication: 15.04.2021*